

УДК 340.12

ДЕРЖАВНО-ПРАВОВІ ЯВИЩА – ОБ’ЄКТ РОЗГЛЯДУ ТЕОРІЇ ДЕРЖАВИ ТА ПРАВА Й ПОЛІТОЛОГІЇ ПРАВА ЯК МІЖДИСЦИПЛІНАРНОГО НАПРЯМУ ЮРИДИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Мерник А.М., к. ю. н.,
доцент кафедри загальноправових дисциплін
факультету права та масових комунікацій
Харківський національний університет внутрішніх справ,
головний спеціаліст відділу державної реєстрації речових прав на нерухоме майно
Реєстраційна служба Харківського міського управління юстиції

Статтю присвячено дослідженню питання оновлення методології вивчення державно-правових явищ шляхом застосування прийомів та засобів теорії держави та права, а також політології права як міждисциплінарного напрямку юридичного дослідження. Наголошено, що демократично-правові зміни української правової системи сьогодення, розбудова в Україні інституцій громадянського суспільства, подолання правового нігілізму шляхом підвищення рівня правової культури зумовлюють потребу у всебічному дослідженні сутності права та держави, спираючись при цьому на методологію різногалузевих правових досліджень.

Ключові слова: право, держава, теорія держави та права, політологія права.

Статья посвящена исследованию вопроса обновления методологии изучения государственно-правовых явлений путем применения приемов теории государства и права, политологии права как междисциплинарного направления юридических исследований. Отмечено, что демократические, правовые изменения украинской правовой системы настоящего времени, развитие в Украине институций гражданского общества, преодоление правового нигилизма путем повышения уровня правовой культуры обуславливают потребность во всестороннем исследовании сущности права и государства, опираясь при этом на методологию разноотраслевых правовых исследований.

Ключевые слова: право, государство, теория государства и права, политология права.

Mernyk A.M. STATE AND LEGAL PHENOMENA ARE UNDER REVIEW THEORY OF STATE AND LAW AND POLITICAL SCIENCE OF LAW, INTERDISCIPLINARY

The article studies the issue updates methodology for studying state-legal phenomena by applying the methods and means of theory of law and political science and law, as an interdisciplinary legal research direction. Emphasized that democratic and legislative change Ukrainian legal system present in Ukraine building institutions of civil society to overcome legal nihilism by raising the legal culture determine the need for a comprehensive study of the nature of law and the state, relying on different-legal research methodology.

Key words: law, state, theory of state and law, political science.

Згідно з листом Президента Національної академії правових наук України до Міністерства освіти і науки України від 16.12.2013 р. № 1 744 на виконання статутних завдань відділеннями Національної академії правових наук України були розроблені та обговорені на загальних зборах академії перспективні напрями наукових досліджень за фахом юридичних наук [1].

Одним з пріоритетних напрямів розвитку правових наук сьогодні визначено питання оновлення методології дослідження права і держави, взаємозв'язку теорії держави і права з міждисциплінарними напрямками юридичних досліджень та їх взаємовплив. До міждисциплінарних напрямів юридичних досліджень можна зарахувати філософію права, політологію права, соціологію права, правову статистику, антропологію права, логіку права, етику права, економічний аналіз права тощо. Одним з таких напрямів є політологія права, що й стане об'єктом пізнання цієї наукової статті.

Розвиток науки є визначальним фактором прогресу суспільства, підвищення добробуту його членів, їх духовного та інтелектуального зростання. Саме тому з ускладненням су-

спільства, як складної системи, відбувається й ускладнення наукових знань, що зумовлює формування нових наукових досліджень, до яких належить і політологія права.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» від 13.12.1991 р. № 1977-III наукова діяльність – це інтелектуальна творча діяльність, спрямована на одержання і використання нових знань. Основними її формами є фундаментальні та прикладні наукові дослідження [2].

Безперечно, діяльність вчених сьогодення, спрямована на вивчення соціально-правових інститутів, таких як право та держава є багатогранною та повсякчасною. Проте потрібно враховувати, що зазначені інститути постійно трансформуються, змінюються та ускладнюються, що й зумовлює необхідність вдосконалення й дослідницької наукової діяльності, спрямованої на методологічне вивчення державно-правових явищ.

Питання про державу, її сутність та соціальне призначення є одним з центральних не тільки для правознавства, а й для низки суміжних соціальних наук: філософії, соціології, політології, економічної теорії тощо. Завдання теорії держави та права як загаль-

нотеоретичної юридичної науки полягає у визначенні найбільш важливих рис держави з погляду особливостей і тенденцій її розвитку та функціонування, взаємодії держави з правом, формування на цій основі загальних для всієї системи юридичних наук поняття держави [3, с. 51].

Питання щодо сутності й природи права є предметом пізнавальної діяльності філософів та науковців ще з давніх-давен. Зокрема, М.Т. Цицерон писав, що істота, здатна передбачити, кмітлива, різнобічна, сповнена розум, і яку ми називаємо людиною, була створена вищим божеством і поставлена, так би мовити, в чудове становище. Адаже з істот всіх видів і різної природи одна тільки людина здатна думати й міркувати, чого всі інші позбавлені. А що не лише в людині, а й на всьому небі, і на землі більш божественне, ніж розум? Коли цей розум досягне зрілості й досконалості, то його справедливо називають мудрістю. І ось, оскільки краще за розум немає нічого, і він притаманний і людині, і божеству, то перший зв'язок між людиною і божеством – в розумі. Але якщо загальними для божества і людини є розум, то цей розум, ім властивий, повинен мислити правильно, а оскільки розум є закон, то ми, люди, повинні вважатися пов'язаними з богами також і законом. Тож між ким існує спільність у вигляді закону – існує спільність і у вигляді права. А ті, у кого закон і право загальні, повинні належати до однієї і тієї ж громади. Більше того, якщо вони покірні одні і тій же імперії та владі, то вони ще більше покірні небесному розпорядку, божественній думці і можновладному божеству, тому весь цей світ слід вивчати вже як єдину громаду богів і людей. Ці питання, яких ми тепер торкаємося коротко, дійсно важливі. Але з усього того, що обговорюють вчені, звичайно, ніщо не важливе настільки, наскільки важливе розуміння того, що ми народжені для справедливості і що ні на думці людей, а на природі засноване право. Це відразу стане очевидним, якщо ми заглибимся в сутність людського суспільства і зв'язків між людьми [4, с. 35].

Нині термін «право» широко використовується у різних сферах суспільного життя і є полісемічним за своїм змістом [3, с. 87]. Безперечно, інститути, такі як право та держава сьогодні використовуються й у такій формі суспільного життя як політика. Що й зумовлює необхідність створення нового напрямку наукового юридичного дослідження, що формується на межі теорії держави та права та політології – політології права.

Наприклад, ще Арістотель писав, всяка держава – це своєрідне спілкування, всяке ж спілкування організується заради якого-небудь блага..., причому більше за інших і до вищого з усіх благ прагне те спілкування, яке є найбільш важливим з усіх і обіймає собою всі інші спілкування. Це спілкування і називається державою або спілкуванням політичним..., держава належить до того, що існує за природою, а людина за своєю природою є істота політична, а той, хто в силу своєї природи, а не через випадкові обставини, живе поза державою, або недорозвинена в моральному сенсі істота, або надлюдина; така

людина за своєю природою тільки і жадає війни; порівняти її можна з ізольованою пішаком на гральній дошці [5, с. 67].

Людина, яка знайшла своє завершення, – найдосконаліша з живих істот, і навпаки, людина, яка живе поза законом і правом, – найгірша з усіх, бо несправедливість, що володіє зброєю, – найважча; природа ж дала людині в руки зброю – розумову і моральну силу, а ними цілком можна користуватися не для блага. Тому людина, позбавлена чесноти, виявляється найнечестивішою та найдикішою істотою. Поняття справедливості пов'язане з уявленням про державу, оскільки право, що служить мірилом справедливості, є регулюючою нормою політичного спілкування [5, с. 69].

Вивчення політичних та правових інститутів на сучасному етапі суспільного розвитку дозволяє робити висновок щодо їх взаємодії в умовах теперішніх реалій. Враховуючи багато чинників, можна констатувати взаємозумовленість та взаємозалежність багатьох політичних і правових явищ, що відбуваються сьогодні в нашій державі. Взаємовплив права і політики відображає ступінь їх взаємодії з метою гармонізації суспільних відносин в сучасних умовах право- та державотворення, розбудови в Україні інститутів демократичної та правової держави, створення ефективних механізмів гарантування та захисту основоположних прав і свобод людини та громадянина.

Оцінюючи співвідношення політико-правових і правових норм, роль останніх у функціонуванні й розвитку політичних систем сучасності, слід підкреслити, що основною тенденцією сьогодні є помітна політизація норм права. Учені зауважують, що сучасне право стає дедалі більш прагматичним і політичним [6, с. 13].

Політика в найбільш абстрактній формі зазвичай інтерпретується як сфера взаємовідносин між класами, партіями, націями, народами, державами, соціальними групами, владою і населенням, громадянами та їх об'єднаннями. Вона є важливою і складною складовою суспільного життя, самостійним світом цінностей та інтересів [7, с. 71].

Саме поняття «політологія права» майже не використовується сьогодні в різних наукових роботах. Проте деякі аспекти питання взаємодії інститутів політології та права стали предметом дослідження таких учених: С. Алексєєва, М. Бантіна, І. Козліхіна, А. Малько, М. Матузова, В. Сирих, П. Фріса, Ю. Шемшученка та ін.

Вивчаючи наукову літературу з цієї тематики, звертаємо увагу на відсутність єдиного терміна для позначення напрямку дослідження, головною метою якого є розкриття питання взаємодії політики та права.

Натомість можемо побачити термін «правова політика», під яким одні пропонують розуміти особливу форму вираження державної політики, засіб юридичної легітимності, закріплення і здійснення політичного курсу країни, волі її офіційних лідерів та владних структур. Такий різновид політики виражається насамперед у законах, конституціях, кодексах, ін-

ших нормативно-правових актах, спрямованих на охорону та захист соціального устрою, розвиток і вдосконалення суспільних відносин [8, с. 42].

Другі під терміном «правова політика» пропонують розуміти науково обґрунтовану, послідовну і системну діяльність державних органів, органів місцевого самоврядування, а також громадських об'єднань для створення ефективного механізму правового регулювання, для оптимізації конституційного розвитку країни. Сутність правової політики, на їх думку, полягає в юридичному закріпленні й охороні конституційного ладу на базі реалізації чинного законодавства, надання основних організаційно-юридичних умов здійснення прав і свобод особи, підтримці балансу між сферою державно-політичних відносин і сферою громадянського суспільства. Принципи правової політики можуть і не міститися в самому тексті Конституції, але бути невід'ємним компонентом духу конституціоналізму, відображати специфіку проведеної в державі правової політики [9, с. 23].

Треті формують поняття правової політики, базуючись на встановленні меж її діяльності, обираючи границі її існування та функціонування певний «правовий простір». При цьому сам термін «правовий простір» не розтлумачується.

Наприклад, зазначено, що правова політика – один з видів політики як родового інтеграційного поняття. Сучасні вчені визначають правову політику як комплекс ідей, засобів, завдань, цілей, програм, методів, що реалізуються у сфері дії права і засобами права [10, с. 517]. При цьому мають на увазі сферу відносин, зв'язків та інтересів, що охоплюється поняттям «правовий простір» і об'єктивно потребує регулятивного впорядкування з боку публічної влади [11, с. 79].

А. Малько, розглядаючи питання правової політики, до спеціальних ознак останньої зараховує те, що ця діяльність у сфері правового життя суспільства, спрямована на прогресивну зміну правової системи, виражає відносини суб'єктів правової політики до найважливіших проблем розвитку правового життя суспільства, здійснюється за допомогою як юридичних засобів (інструментів і технологій), так і системи спеціальних засобів правової політики (концепцій, юридичної техніки, правового моніторингу, правової експертизи і т.д.), пов'язана з виробленням і реалізацією правових ідей стратегічного і тактичного характеру, яку здійснюють переважно суб'єкти, які знаходяться в самій гушці політичного і правового життя суспільства та займаються політико-правовою практикою, політичної та юридичної наукою, і володіють відповідними знаннями, вміннями та навичками або мають особливий політичний і правовий статус [12, с. 52].

Н. Матузов пропонує свою дефініцію, відповідно до якої правова політика є комплексом заходів, цілей, завдань, програм, установок, реалізованих у сфері права і за допомогою права. У практичному плані правова політика – це різнобічна діяльність індивідуальних і колективних суб'єктів, спрямована на вирішен-

ня певних завдань. Поза діяльністю правова політика, як і будь-яка інша політика, зрозуміло, неможлива. Тому прагматичний аспект цього феномена дуже важливий [13, с. 34].

Тобто бачимо, що науковець пропонує виділяти теоретичний та практичний підходи до визначення правової політики, при поєднанні яких можна дати визначення правовій політиці.

Зокрема, він зазначає, що істина, мабуть, полягає у з'єднанні цих двох основ, статичної і динамічної, які не тільки не виключають, а й доповнюють одна одну [13, с. 35]. Політичні питання вивчаються не тільки в політології, але і в юриспруденції, де вони досліджуються у взаємодії з правом, у правовій формі їх вираження, в рамках певного правопорядку [14, с. 31]. Це зумовлено насамперед тим, що держава – це політична організація, яка своєю діяльністю здійснює в правових і організаційних формах [15, с. 56].

Отже, в науковій літературі різнобічно розглядається питання взаємодії політики та права, пропонується авторське бачення терміна «політика права». Під останнім запропоновано розуміти:

- особливу форму вираження державної політики, засіб юридичної легітимності, закріплення і здійснення політичного курсу країни, волі її офіційних лідерів і владних структур;

- науково обґрунтовану, послідовну і системну діяльність державних органів, органів місцевого самоврядування, а також громадських об'єднань для створення ефективного механізму правового регулювання, для оптимізації конституційного розвитку країни;

- як комплекс ідей, засобів, завдань, цілей, програм, методів, що реалізуються у сфері дії права і засобами права;

- діяльність у сфері правового життя суспільства спрямована на прогресивну зміну правової системи, що здійснюють переважно суб'єкти, які знаходяться в самій гушці політичного і правового життя суспільства та займаються політико-правовою практикою.

Проте термін «політика права» як особлива форма вираження державної політики; як комплекс ідей, засобів та завдань; як діяльність спеціальних суб'єктів у політико-правовій системі слід відмежовувати від терміна «політологія права» як міждисциплінарного напрямку юридичного дослідження сучасної науки, головним завданням якої є розкриття взаємозв'язку та взаєморозвитку права та політики як складних соціально-політичних систем, що сьогодні перебувають у стані постійної трансформації.

Політика є сферою людських відносин (формою людського спілкування) з приводу влади (частіше державної влади). Політична влада, що складається з взаємин та взаємозалежності керованих і керівників, набуває ризику субстанціональності, яку можна аналізувати як стійкий асиметричний баланс сил та інтегральну рівновагу свободи, що відображає стан позицій і статусів, потенціалів і ресурсів, інтересів та цінностей. З цього погляду політика є «об'єктивною реальністю» та «дійсністю буття», є реальним «силовим полем» щодо автономної галузі суспільного життя, змістовною

частиною якої є відносини «вплив – влада – вплив». З одного боку, сфера політики – це результат цілеспрямовані практики суб'єктів політики, з іншого – вона має щодо цих суб'єктів об'єктивну форму буття [8, с. 37].

Водночас не можна не помітити, що розглядати політику лише як об'єктивне «силове поле» недостатньо, оскільки її «внутрішній» механізм складають саме суб'єктивні установки, дії суб'єктів політики, а також суб'єктивне функціонування і розвиток політичних інститутів, що залежать від рівня правової культури кожного з суб'єктів політики, адже рівень правової культури – показник активності суб'єктів права в політичній і правовій сферах [8, с. 38].

В умовах українських реальностей сьогодення правове поле продовжує сприйматися суспільною свідомістю та відтворюватися правовою теорією як однобічний вплив влади на суспільство, право – лише як засіб здійснення певних управлінських завдань, знаряддя для силового забезпечення проведення певної політики, майже як веління держави. З цієї позиції державний примус вважається «первинною властивістю права», а саме право – «матеріалізацією» психологічного примусу, що забезпечується, окрім іншого, силою зовнішнього впливу за посередництвом публічної влади [16, с. 6].

Орієнтація наукових пошуків виключно на тематику встановленого (позитивного) права, яке у нашій правовій системі практично ототожнювалось із законодавством, зводить поле зору дослідника до ментальних процедур розробки і аналізу текстів законів та інших нормативно-правових актів – «юриспруденції понять». Відтак правознавство, яке за своїм визначенням є наукою про місце та роль права у життєдіяльності суспільства та держави, зводиться до законознавства, що не може бути одним і тим самим за своїм визначенням [17, с. 147].

В умовах розбудови в Україні інститутів правової держави, побудови ефективних механізмів захисту прав та свобод людини і громадянина, беручи до уваги особливості розвитку політичних, правових та державних інститутів нашої держави, саме політологія права, як міждисциплінарний напрямок юридичного дослідження, має сформулювати основи ефективного функціонування та позитивного взаємовпливу інститутів політики та права.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Лист Міністру освіти і науки України щодо перспективних напрямів дисертаційних досліджень від 17.03.2014 [Електронний ресурс] // Національна академія правових наук України. – Режим доступу : http://www.aprnu.kharkiv.org/news/news-17_03_2014.html.
2. Про наукову і науково-технічну діяльність : Закон України від 13.12.1991 р. № 1977-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 12. – С. 165.
3. Теорія держави і права : підруч. для студ. юрид. вищ. навч. заклад. / О.В. Петришин, С.П. Погребняк, В.С. Смолодинський та ін. ; за ред. О.В. Петришина. – Х. : Право, 2014. – 368 с.
4. Цицерон М.Т. Диалоги: о государстве, о законах / М.Т. Цицерон ; подгот. И.Н. Веселовский и др. ; Рос. акад. наук. – М. : Ладомир, 1994. – 223 с.
5. Политика Аристотеля. – М., 1911. – 279 с.
6. Берман Г.Дж. Западная традиция права: эпоха формирования / Г.Дж. Берман ; пер. с англ. Н.Р. Никонова, Н.Н. Деев. – М. : МГУ, 1994. – 591 с.
7. Юрій М.Ф. Основи політології : навч. посіб. / М.Ф. Юрій. – К. : Кондор, 2005. – 336 с.
8. Котенко О.А. Право і політика: характеристики взаємодії / О.А. Котенко // Держава і право. Юридичні і політичні науки : зб. наук. пр. / Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. – К. : Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2013. – Вип. 59. – С. 37–42.
9. Ладиченко В.В. Правова політика у сфері формування нової парадигми відносин держави і особи / В.В. Ладиченко // Держава і право. Юридичні і політичні науки. – К. : Ін-т держави і права НАН України, 2006. – Вип. 34. – С. 17–24.
10. Теория государства и права. – М., 2004. – С. 647.
11. Береза С.В. Правова політика як засіб взаємодії правової та політичної систем / С.В. Береза // Держава і право. Юридичні і політичні науки. – К. : Ін-т держави і права НАН України, 2006. – Вип. 32. – С. 75–80.
12. Малько А.В. Правовая политика: дискуссионные аспекты понимания / А.В. Малько // Известия высших учебных заведений. Сер. Правоведение. – 2012. – № 2. – С. 52–63.
13. Матузов Н.И. Российская правовая политика: вызовы и угрозы XXI в. : моногр. / Н.И. Матузов ; под ред. Н.И. Матузова и А.В. Малькова // Правовая Россия: теория и практика. – М., 2006. – 256 с.
14. Нерсисянц В.С. История политических и правовых учений / В.С. Нерсисянц. – М., 1996. – 338 с.
15. Бидей А. О понятии и природе правовой политики / А. Бидей // Підприємництво, господарство і право. – 2006. – № 2. – С. 56–65.
16. Овсяпян Ж.И. Государственное принуждение как правовая категория (теоретическая формула отношения принуждения к государству и праву) / Ж.И. Овсяпян // Государство и право. – 2007. – № 12. – С. 6–12.
17. Проблемы общей теории права и государства : учеб. для юрид. вузов / Н.В. Варламов, В.В. Лазарев, В.В. Лапаева и др. ; под ред. В.С. Нерсисянца. – М. : НОРМА, 2001. – 814 с.